Olgun, A. (2026). Reformist Modernizmden Eleştirel Pedagojiye: Joaquín Costa ve Paulo Freire Üzerine Epistemolojik Bir Analiz [From Reformist Modernism to Critical Pedagogy:An Epistemological Analysis of Joaquín Costa and Paulo Freire]. *International Journal of Educational Policies*. *Vol.20* (1), ss. 35-42.

ISSN: 1307-3842

Reformist Modernizmden Eleştirel Pedagojiye: Joaquín Costa ve Paulo Freire Üzerine Epistemolojik Bir Analiz

Aydın OLGUN*

Özet

Bu çalışma, İspanyol Regeneracionismo akımının kurucu entelektüeli Joaquín Costa ile Brezilyalı eleştirel pedagoji kuramcısı Paulo Freire'nin eğitim felsefeleri arasındaki epistemolojik kopuşu sistematik ve karşılaştırmalı bir perspektifle ele almaktadır. Analizin merkezinde Costa'nın pragmatik-kalkınmacı "Okul ve Ekmek" (Escuela y Despensa) söylemi ile Freire'nin özgürleştirici "Praksis" kavramı arasındaki ontolojik gerilim yer almaktadır. Bu gerilim; insan öznesinin eğitim sürecindeki konumlanışı, pedagojik otoritenin meşruiyet zemini ve sömürge sonrası kimlik inşası eksenlerinde çözümlenmektedir. Çalışma, söz konusu iki düşünürün yalnızca tarihsel bağlamlarının değil, insan tasavvurları ve toplumsal dönüşüme ilişkin temel varsayımlarının da birbirinden köklü biçimde ayrıştığını öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Regeneracionismo, eleştirel pedagoji, bankacı eğitim modeli, praksis, sömürge sonrası epistemoloji, Joaquín Costa, Paulo Freire.*

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Latin Amerika Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara, Türkiye. E-posta: aydinolgun@ankara.edu.tr ORCID: 0009-0008-1361-5166

Olgun, A. (2026). From Reformist Modernism to Critical Pedagogy: An Epistemological Analysis of Joaquín Costa and Paulo Freire [Reformist Modernizmden Eleştirel Pedagojiye: Joaquín Costa ve Paulo Freire Üzerine Epistemolojik Bir Analiz]. *International Journal of Educational Policies. Vol.20* (1), pp.35-42.

From Reformist Modernism to Critical Pedagogy: An Epistemological Analysis of Joaquín Costa and Paulo Freire

Aydın OLGUN[*]

Abstract

This study examines the epistemological rupture between the educational philosophies of Joaquín Costa, the founding intellectual of the Spanish Regeneracionismo movement, and Paulo Freire, the Brazilian theorist of critical pedagogy, from a systematic and comparative perspective. At the heart of the analysis lies the ontological tension between Costa's pragmatic-developmentalist discourse of "School and Bread" (Escuela y Despensa) and Freire's emancipatory concept of "Praxis." This tension is analyzed along three dimensions: the positioning of the human subject within the educational process, the grounds for the legitimacy of pedagogical authority, and the construction of postcolonial identity. The study argues that the two thinkers differ fundamentally not only in their historical contexts but also in their conceptions of the human being and their underlying assumptions regarding social transformation.

Keywords**:** *Regeneracionismo, critical pedagogy, banking model of education, praxis, postcolonial epistemology, Joaquín Costa, Paulo Freire.*

[*] M.A. Student, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Department of Latin American Studies, Ankara, Türkiye. E-mail: aydinolgun@ankara.edu.tr ORCID: 0009-0008-1361-5166

Giriş ve Tarihsel Çerçeve

Modern eğitim kuramının iki temel gerilim hattından söz etmek mümkündür: Eğitimi bir toplumsal düzen aracı olarak kavramsallaştıran işlevselci yaklaşım ile eğitimi mevcut iktidar ilişkilerini sorgulayan ve dönüştüren bir özgürleşme pratiği olarak konumlandıran eleştirel yaklaşım. Bu iki hat, birbiriyle tarihsel açıdan örtüşmeyen, ancak epistemolojik açıdan doğrudan karşıtlık içinde olan iki düşünürün, Joaquín Costa ve Paulo Freire'nin yapıtlarında çarpıcı biçimde somutlaşmaktadır.

İspanyol dünyasının 20. yüzyıl başındaki varoluşsal sancısı, 1898 yılında yaşanan askeri ve siyasi çöküşle birlikte yalnızca emperyal bir prestij kaybıyla sınırlı kalmamış; ülkeyi derin bir ontolojik kriz içine sürüklemiştir. Küba, Porto Riko ve Filipinler'in yitirilmesiyle simgeleşen bu çöküş —tarihsel söylemde El Desastre (Felaket) olarak anılan— İspanyol aydın çevrelerinde köklü bir öz-eleştiri dalgasını beraberinde getirmiştir. Bu krizin entelektüel çıktısı olan Regeneracionismo (Yenilenme) hareketi, İspanya'nın Avrupa rasyonalitesi karşısındaki gecikmişliğini yapısal bir sorun olarak teşhis etmiş, çözümü ise kurumsal modernleşmede, özellikle de kamusal eğitimin yeniden yapılandırılmasında aramıştır.

Öte yandan Paulo Freire, yarım yüzyıl sonra ve bambaşka bir coğrafyada — Brezilya'nın sömürgeci mirasla derin biçimde sancılı kuzeydoğusunda— benzer bir krizin anatomisini çok farklı kavramsal araçlarla çözümlemiştir. Freire için sorun, teknik bir geri kalmışlık değil; sömürgeci mirasın halkı tarihsel öznellikten yoksun kılarak içselleştirdiği "sessizlik kültürü"dür (cultura do silêncio) (Freire, 1970). Bu iki entelektüelin söylemleri arasındaki mesafeyi yalnızca coğrafi ya da kronolojik bir farklılığa indirgemek analitik bir yanılgı olur; zira söz konusu mesafe, özünde epistemolojik bir kopuşun ifadesidir.

Düşünürlerin Entelektüel Portreleri

Joaquín Costa (1846-1911): Hukuk, Toprak ve Rasyonelleşme Projesi

Joaquín Costa, salt bir eğitimci olarak değil; hukukçu, iktisatçı ve siyaset düşünürü kimliklerini bütüncül bir modernleşme ideolojisi çatısı altında birleştiren çok yönlü bir entelektüel olarak değerlendirilmelidir. Onun düşüncesinde eğitim, başlı başına bir değer olarak değil; devletin ve ulusun rasyonel yeniden inşasının bir işlevi olarak anlam kazanır. Costa'nın kalkınmacı pedagoji anlayışı, 1901 tarihli *Oligarquía y Caciquismo* adlı çalışmasında sistematik bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu çalışmada Costa, İspanya'nın yapısal sorununu iki birbirine bağlı olguda teşhis eder: (i) Merkezi otoriteden bağımsız yerel güç ağlarına dayanan caciquismo sistemi ve (ii) bu sistem tarafından cehalet içinde tutulan ve siyasi olarak pasifize edilen halk kitleleri (Costa, 1901).

Costa'nın meşhur "Okul ve Ekmek" (Escuela y Despensa) formülü, bu çift yönlü sorunun çözümüne yönelik pragmatik bir yanıt olarak okunmalıdır. Halkın bedeni açken zihninin aydınlanamayacağı gerçeğini teslim eden bu formül, bedensel ihtiyaçların karşılanması ile entelektüel dönüşümü birbirini tamamlayan koşullar olarak çerçeveler (Costa, 1912). Ancak burada dikkat çekici olan husus, eğitimin hedefinin bireysel özerklik ya da eleştirel bilinç değil; devleti meşrulaştıran ve sürdüren rasyonel bir vatandaşlık kimliğinin üretilmesi olduğudur. Bu anlamda Costa'nın pedagojik projesi, Aydınlanma geleneğinin eğitim-ilerleme-devlet üçgenine dayanan modernist paradigmasının Güney Avrupa'ya uyarlanmış bir versiyonunu temsil eder.

Paulo Freire (1921-1997): Sessizlik Kültüründen Praksis'e

Paulo Freire'nin entelektüel serüveni, kuramsal bir konum arayışından ziyade somut bir toplumsal deneyimin —Brezilya'nın kırsal yoksulluğunun— içinden doğmuştur. Freire için okuma-yazma öğretimi, salt teknik bir yetenek kazandırma pratiği değil; ezilenlerin kendi gerçekliklerini adlandırabilme ve böylece dönüştürebilme kapasitesini —yani Freireyen terminolojide "dünyayı okuma" yetisini— kazandıran politik bir eylemdir (Freire, 1970). 1964 askeri darbesinin ardından Brezilya'dan sürgün edilmesi, paradoks biçimde Freire'nin kuramsal söylemini hem evrenselleştirmiş hem de radikalleştirmiştir.

Freire'nin kuramsal çerçevesini belirleyen temel gerilim, "ehlileştirme" (domesticação) ile "özgürleştirme" (libertação) arasındaki karşıtlıktır. Freire'ye göre

mevcut eğitim sistemleri, tarihsel olarak bu ehlileştirme işlevini üstlenmiş; pedagoji, ezilen sınıfların egemen ideoloji tarafından belirlenen bir gerçeklik algısını içselleştirdiği bir tahakküm mekanizmasına dönüşmüştür (Freire, 1970). *Pedagogy of the Oppressed*'deki (1970) temel savı, bu mekanizmanın yeniden yapılandırılmasına, yani diyalog, eleştirel düşünce ve kolektif eylem üzerine kurulu bir praksise dayanmaktadır. Freire için eğitim, sistemi iyileştirmek değil; onu kökten sorgulayan ve dönüştüren bir özgürleşme pratiğidir.

Ontolojik Karşılaştırma: "Okul ve Ekmek" ile "Praksis" Arasında

Costa'nın Pozitivist-Kalkınmacı Pedagoji Anlayışı

Costa'nın pedagoji anlayışını belirleyen felsefi kaynak, 19. yüzyıl pozitivizminin ilerleme ve rasyonelleşme ideallerine dayanan epistemolojik mirasıdır. Bu çerçevede bilgi, meşruiyetini bilimsel akıldan alan, hiyerarşik biçimde organize edilmiş ve uzman eliyle aktarılan nesnel bir varlık olarak kavramsallaştırılır. Öğretmen, bu modelde bilginin özerk ve eleştirel bir üreticisi değil; Aydınlanma'nın evrensel değerlerini popüler sınıflara taşıyan bir "elçi" konumundadır. Söz konusu konumlanış, pedagojik ilişkiyi doğası gereği asimetrik kılar: Bir tarafta bilgiyi elinde bulunduran aydın öğretmen, diğer tarafta bu bilgiyi almaya muhtaç olan cahil halk vardır.

Bu asimetrinin önemli bir siyasi sonucu vardır: Costa'nın modernleşme projesinde halk, tarihsel bir özne olarak değil; dönüştürülmesi gereken bir nesne olarak konumlanır. Regeneracionismo'nun "ulusal yeniden doğuş" söylemi, halkın kendi iradesiyle dönüşümünü değil; aydın sınıfın öncülüğünde gerçekleşecek bir yukarıdan-aşağıya dönüşümü varsaymaktadır. Bu yaklaşım, söylemsel düzeyde halkı merkeze alıyor gibi görünse de yapısal olarak halkın özerkliğini reddeden paternalist bir mantığa dayanmaktadır. Bu anlamda Costa'nın reformculuğu, liberal bir söylemle çerçevelenmiş olmasına karşın özünde halkı toplumsal süreçlerin nesnesi olarak gören bir epistemeyi paylaşmaktadır.

Freire'nin Bankacı Eğitim Eleştirisi ve Alternatif Praxis Modeli

Freire'nin "bankacı eğitim modeli" (educação bancária) kavramsallaştırması, Costa'nın önerdiği türden yukarıdan-aşağıya pedagoji anlayışının en sistematik eleştirisini sunar. Bu modelde bilgi, öğretmenin "yatırdığı" ve öğrencinin pasifçe "biriktirdiği" bir sermaye

olarak işlev görür; öğrenci ise bu süreçte ne bilen ne sorgulayan ne de tarih yaratan bir özne olarak değil, bilginin edilgen bir deposu olarak konumlanır (Freire, 1970). Freire'ye göre bu model yalnızca pedagojik açıdan yetersiz değil; ideolojik açıdan tahakkümcüdür; zira insanın dünyayı dönüştürme kapasitesini —ontolojik vokasyonunu (yönelimini)— bastırarak onu sisteme uyumlu kılar.

Freire'nin bu eleştiriye karşı geliştirdiği alternatif, "diyalojik eğitim" (educação dialógica) ve "praksis" kavramları etrafında şekillenir. Praxis, Freire'de soyut bir felsefi kategori değil; düşünce ile eylemin, düşünümsellik (reflexão) ile müdahalenin (intervenção) diyalektik birliğini ifade eden pedagogik-politik bir pratiktir (Freire, 1970). Bu çerçevede öğretmen-öğrenci ilişkisi hiyerarşik olmaktan çıkar; her iki taraf da bilgiyi birlikte üreten "eş-öğrenenler"e dönüşür. Freire'nin bu çerçevesi, *Education for Critical Consciousness* (1973) adlı çalışmasında somut metodolojik araçlara —özellikle "kodlama-kod çözme" sürecine— dönüştürülmüştür.

Karşılaştırmalı Analiz: Epistemolojik ve Politik Eksenler

Costa ile Freire arasındaki epistemolojik kopuş, birkaç temel eksen üzerinde çözümlenebilir. Bu eksenler, yüzeysel bir ton farklılığına değil; birbirinden radikal biçimde ayrışan insan tasavvurlarına ve toplumsal dönüşüm anlayışlarına işaret etmektedir.

Birinci Eksen: Avrupalılaşma ile Kendi Sesini Bulma Arasındaki Gerilim

Costa'nın modernleşme projesi, Avrupa rasyonalitesini normatif bir referans çerçevesi olarak benimsemektedir. Bu çerçevede İspanyol halkının dönüşümü, Avrupalı değer ve kurumları içselleştirme süreciyle eşanlamlıdır. Freire ise tam tersine, sömürgeci mirasın özne üzerinde bıraktığı kültürel ve epistemolojik yıkımı derinlemesine sorunsallaştırır. Freire için özgürleşmenin koşulu, Avrupalı bir modele yetişmek değil; baskıcı sistemin dayattığı "başkasının sesini" reddederek, öznenin kendi sesini ve kendi bilişini (conscientização) yeniden inşa etmesidir (Freire, 1970; Mayo, 1999).

İkinci Eksen: Devlet Bekası ile Ezilenlerin Kurtuluşu Arasındaki Gerilim

Costa'nın pedagojisinde eğitimin nihai öznesi devlettir. Ulusal bütünleşmeyi, kurumsal işlevselliği ve ekonomik kalkınmayı güvence altına alan rasyonel bir vatandaşlık

kimliğinin üretimi, devletin bekasına hizmet eden araçsal bir hedef olarak belirir. Freire ise pedagojinin öznesini devlet değil, ezilen sınıflar olarak tanımlar. Buna göre eğitim, devlet ideolojisini meşrulaştıran değil; baskıcı yapıların tarihe yönelik sürekli bir hesap vermesini sağlayan eleştirel bir pratik olarak kurgulanır (Mayo, 1999). Bu açıdan bakıldığında Costa'nın pedagojisi devlet-merkezli iken Freire'ninki sınıf-merkezli ve özne-merkezlidir.

Üçüncü Eksen: Hukuki Vatandaş ile Eleştirel Özne Arasındaki Gerilim

Costa'nın eğitim idealinin ürettiği özne, hukuki çerçeve içinde hareket eden, normları içselleştirmiş ve kurumsal mekanizmalara rasyonel biçimde katılan "iyi vatandaş"tır. Bu özne, varoluşunu tehdit eden yapısal eşitsizliklere karşı eleştirel bir mesafe değil; sisteme işlevsel bir entegrasyon geliştirme eğilimindedir. Freire'nin eğitim idealinin ürettiği özne ise tam tersine, dünyadaki adaletsizlikleri tarihsel bir sorun olarak adlandıran, diyalog yoluyla kolektif bir bilinç inşa eden ve bu bilinci pratik bir dönüşüm eylemine dönüştürebilen "eleştirel özne"dir (Freire, 1970; 1973). Bu özne, tamamlanmış bir kimliğe değil; kesintisiz bir praksise sahip, ontolojik anlamda her zaman "oluş halinde" bir varlığa işaret etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmanın temel savı, Joaquín Costa ile Paulo Freire arasındaki farklılığın yalnızca pedagojik tercihler ya da ideolojik tonlar düzeyinde değil; temelde "insan nedir?" ve "eğitim kimin içindir?" sorularına verilen yanıtlar düzeyinde belirlendiğidir. Costa'nın reformist modernizmi, kurumsal eğitimi merkezine alan ve ulus-devlet inşasına hizmet eden pragmatik bir pedagoji anlayışını temsil etmektedir. Bu anlayış, Güney Avrupa ve Latin Amerika'da kamusal eğitim sistemlerinin kurumsallaşmasına önemli katkılar sağlamış; ancak aynı zamanda halkı tarihsel bir özne olarak değil, dönüştürülmesi gereken bir nesne olarak konumlandıran paternalist bir mantığı da yeniden üretmiştir.

Paulo Freire ise bu kurumsal yapının, ne denli iyi niyetle tasarlanmış olursa olsun, özünde insanı nesneleştiren ve sömürgeci tahakküm ilişkilerini yeniden üreten bir epistemik şiddet barındırdığını deşifre etmiştir. Freire'nin eleştirel pedagojisi, Costa'nın "ekmek"ini bir özgürleşme önkoşulu olarak teslim ederken söz konusu "ekmek"in kimin elinden, hangi sembolik fiyata sunulduğunu da sorgulamaktadır. Bu anlamda Freire,

Costa'nın yanıtladığını sandığı soruyu —"nasıl bir eğitim?"— çok daha temel bir soruya, yani "kimin için eğitim?" sorusuna dönüştürmüştür.

Costa'nın "ekmeği" ile Freire'nin "sözü" arasındaki bu epistemolojik gerilim, modern eğitim sistemlerinin henüz çözemediği en temel ikilemlerden birini oluşturmaktadır: Eğitim, var olan düzeni rasyonelleştiren bir araç mıdır yoksa yeni bir düzenin olanağını açan bir özgürleşme mekânı mıdır? Bu sorunun yanıtı, yalnızca pedagoji tarihinin akademik bir meselesi değil; aynı zamanda bugünün eğitim politikalarının ve pratiklerinin önünde duran en acil siyasi sorudur.

Kaynaklar

Costa, J. (1901). *Oligarquía y caciquismo como la forma actual de gobierno en España: urgencia y modo de* cambiarla. Establecimiento tipográfico de Fortanet.

Costa, J. (1912). *La tierra y la cuestión social.* Biblioteca Costa.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed.* Herder and Herder.

Freire, P. (1973). *Education for critical consciousness*. Seabury Press.

Mayo, P. (1999). *Gramsci, Freire, and adult education: Possibilities for transformative action*. Zed Books.

Yazar Hakkında

Aydın OLGUN, lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Yabancı dil olarak İngilizce öğretimi ihtisasını Arizona State University'de (TESOL) tamamlayan yazar, halen Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Latin Amerika Çalışmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimini sürdürmektedir. Temel araştırma ve ilgi alanları arasında Latin Amerika edebiyatı, eleştirel pedagoji, Latin Amerika eğitim tarihi, İspanyol modernleşme düşüncesi ve karşılaştırmalı eğitim politikaları yer almaktadır.

International Journal of Educational Policies
ISSN: 1307-3842
http://ijep.icpres.org
http://ojs.ijep.info